

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО РУХУ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ 1848–1914 РР. В ПРАЦЯХ ДОСЛІДНИКІВ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.

В статті аналізуються наукові праці дослідників першої третини ХХ ст., присвячені джерелам з історії національно-культурного руху українців Галичини впродовж 1848–1914 рр. Об'єктом їхньої уваги стала епістолярна спадщина, спогади, автобіографії та інші джерела. Загалом у зазначених працях були зроблені перші спроби наукового підходу до видання джерел.

Ключові слова: наукові праці, джерела, спогади, автобіографії, епістолярна спадщина.

Джерелознавчі проблеми національно-культурного руху українців не стали предметом спеціальних наукових праць, оскільки пріоритетною для вітчизняної історіографії була і залишається політична історія України. Проте є чимало джерелознавчих розвідок, що хоча й фрагментарно, але все ж таки, розкривають різні аспекти національно-культурного руху українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Вважаємо, що вони є цінними для його дослідження, тому вимагають окремої уваги науковців.

Обрана тема не залишилася поза увагою дослідників, оскільки певні її сторони зацікавили як радянських вчених Я.Дашкевича [5], Ф.Погребенника [19], так і українських зарубіжних дослідників Ю.Луцького [21], Т.Кобзея [14], сучасних науковців В.Качкана [18], І.Гирича [4], М.Коцюбинську [14] тощо. Однак повного висвітлення вона не отримала в українській історіографії.

Метою статті є історіографічний аналіз джерелознавчих розвідок, присвячених національно-культурному руху українців Галичини 1848–1914 рр., що були опубліковані у першій третині ХХ ст., де зроблено перші спроби наукового підходу до публікації джерел.

Безпосередньо до вивчення зазначеної проблематики дослідники вперше звернулися на початку ХХ ст., оскільки за півстоліття вже нагромадилося немало документів, котрі варто було опублікувати та зробити доступними для пересічного читача. Серед них особливе місце посіли епістолярні джерела, адже після смерті відомих громадсько-політичних і культурних діячів Галичини та Наддніпрянщини, цікавими для освічених людей стали написані ними листи, які розкривали різні аспекти національного руху. Серед тогочасних вчених неабиякий внесок у цю справу зробив Михайло Павлик, що зібрав, опрацював і видав більше десяти томів епістолярної спадщини – свого найближчого друга та однодумця – Михайла Драгоманова. У передмові до одного з них упорядник археографічного видання писав: «... важко добути від усіх галичан і дозвіл печатати не тільки їхні листи до Михайла Петровича, але й його листи до них. Нарешті й зібраного вже мною матеріалу галицького було би на кілька великих томів... Отже, я поклав оповіщати переписку Михайла Петровича по-малу, невеличкими групами, без огляду на систему і хронологію...» [6, с. 1]. В результаті клопіткої праці М.Павлика було повністю опубліковане його власне листування з М.Драгомановим, листи вченого до письменниці та громадської діячки Наталі Кобринської, епістолярій одного з відомих діячів народовського руху о. Данила Тянячкевича, адресований Драгоманову, взаємне листування між Михайлом Петровичем та літераторами Олександром Борковським і Омеляном Огоновським тощо [7; 8].

До публікації епістолярних джерел був причетний також провідний український громадський діяч, вчений та письменник цього часу – Іван Франко. В праці «Драгоманов М. Листи до Ів. Франка і інших. 1881–1886», що вийшла у світ за його редакції, зазначалося: «Драгоманов на підставі особистих вражень не міг об'єктивно дивитися на галичан, в тім числі й на мене; в його листах тої об'єктивності ще менше, ніж у його друкованих працях... За те там, де Драгоманов свобідний від особистого упередження, де він порушується в ширших межах ідейної

дискусії і не зачіпає не любих йому осіб, його листи можна назвати високими зразками епістолюграфії» [9, с. 8].

Безперечно, в зазначених археографічних виданнях матеріал часто не систематизований, без належного наукового супроводу. В них, як і в більшості подібних праць того часу, відсутні коментарі та примітки, що ускладнюють розуміння змісту. Проте в передмовах до опублікованих листів М.Павлик та І.Франко зробили спробу розкрити характер взаєностосунків між громадськими діячами, літераторами, вченими, епістолярій яких публікували і акцентували увагу на важливому значенні таких джерел для дослідження минулого.

Неабиякий внесок у справу вивчення та популяризації епістолярної спадщини відомих представників українського національно-культурного руху другої половини ХІХ – початку ХХ ст. зробив вчений-філолог, професор Львівського університету Кирило Студинський. Заслужують уваги його праці: «З кореспонденції Дениса Зубрицького (рр. 1840–1853)», «З кореспонденції Якова Головацького» та інші. В них не лише введено до наукового обігу маловідомі епістолярні джерела, але й вміщено ґрунтовні передмови упорядника, де зроблено спробу пояснити суть деяких питань, про які писали в листах [22]. К.Студинський також причетний до публікації епістолярію П.Куліша, зокрема його листування з провідними діячами народовського руху в Галичині: Анатолем Вахнянином та Омеляном Партицьким. У передмовах до вказаних видань автор, на основі опрацьованого та опубліковано ним епістолярію, спробував дати свою відповідь на запитання: чому співпраця галицьких народовців з Пантелеймоном Кулішем не була плідною [12, с. 3]. Заслужує уваги й те, що в них вміщено окремі примітки упорядника, які роблять археографічні видання К.Студинського більш зрозумілими для тодішнього читача та сучасного дослідника. Не менш цінними для вивчення взаємин між українцями Галичини та Наддніпрянщини є опубліковані листи письменника Михайла Коцюбинського до вченого-етнолога Володимира Гнатюка з передмовою і коментарями останнього, що побачили світ 1914 р. [15].

Ряд українських науковців були причетні до видання спогадів про відомих громадських та культурних діячів. Такі мемуарні видання також побачили світ на початку ХХ ст. Зокрема К.Студинський підготував до друку «Спомини з життя» свого тестя А.Вахнянина, де ще доповнив їх та опублікував 1908 р., що правда, вже після смерті автора. При цьому він зазначив: «При кінці подам деякі замітки з сучасних видань, на які покійник покликувався, а які доповнять в дечім спомини. Не поминув також деяких листів Покійного, що рівнож в неоднім зілюструють Його житє та працю, працю дуже широку і запопадливу (наполегливу. – Л.Ш.)» [1, с. 7].

Виданий вчений-фізик Іван Пулюй в праці «Нові і перемінні звізди» [20], що була видана у Відні 1905 р., чималу увагу звернув на співпрацю між П.Кулішем й відомими діячами українського національного руху Галичини 80-х рр. ХІХ ст. Мемуари написані не лише на основі власних спогадів і спостережень, але й згадок дружини письменника – Ганни Барвінок, листів, матеріалів галицьких періодичних видань тощо. Незважаючи на це, на наш погляд, праця загалом має суб'єктивний характер, з огляду на дружні взаємини між І.Пулюєм та П.Кулішем. Вчений ідеалізував П.Куліша, намагався виправдати його політичну позицію, інакше оцінити відомі віршовані твори, які не сприймали в Галичині (бо були написані на замовлення поляків), вступив у полеміку з І.Франком щодо літературного рівня перекладеної Кулішем Біблії українською, і дозволив собі гостро критикувати видатного галицького письменника.

Цікаві відгуки про буковинського письменника Юрія Федьковича, що публікував свої твори на сторінках галицьких періодичних видань, зібрав, впорядкував та надрукував спочатку у «Літературно-науковому віснику», а згодом окремою брошурою педагог та літературознавець Роман Заклинський. До праці «Спомини про Федьковича» [11] ввійшли згадки про нього о. Олексі Слюсарчука, фольклориста та етнографа Мелітона Бучинського, батька Марка Черемшини – Івана Семанюка. Похвальним є те, що упорядником видання зроблено

багато приміток, що пояснюють малозрозумілі для тодішнього читача прізвища, географічні назви тощо.

Серед публіцистичних праць кінця XIX – початку XX ст. на особливу увагу заслуговувала книга «Драгоманов М.П. 1841–1895. Єго юбилей, смерть, автобіографія і спис творів», що вийшла за редакції М.Павлика [10]. Він також зібрав весь матеріал, що ввійшов до збірника: привітання українських громадських та культурних діячів і телеграми зарубіжних вчених з нагоди святкування тридцятилітнього ювілею наукової діяльності М.Драгоманова, надгробні промови, виголошені на його похороні, телеграми із співчуттями рідним, некрологи в газетах, бібліографія опублікованих творів Михайла Петровича тощо. Варто зазначити, що впорядкована та опублікована М.Павликом публіцистика мала неабияке значення для дослідження життєвого шляху, наукового доробку вченого та його взаємин із галицькою культурною елітою. Хоча варто враховувати й те, що на ювілеях та похоронах не прийнято виголошувати промови, в яких були б критичні зауваження.

Вагомий внесок у становлення джерелознавства як науки на початку XX ст. зробив літературознавець і фольклорист Михайло Возняк. У передмові автора до праці «Недрукована автобіографія Володимира Шашкевича», що була опублікована у Львові 1911 р., зазначалося: «...сама автобіографія заслуговує на видрукування в тексті не тільки як одна з пам'яток письменницької спадщини Володимира, але й як документ першої ваги для історії нашої літератури й культури... Рукопис сеї автобіографії перейшла з бібліотеки Омеляна Огоновського в архів «Просвіти». Текст автобіографії подаю у нинішній правописі, справляю знаки перепинання (розділові знаки. – Л.Ш.), але мову лишаю цілком ненарушеною» [3, с. 7]. Подібні ж правила при публікації архівних документів XIX–XX ст. використовує й сучасна українська археографія.

Таким чином, на початку XX ст. відомі українські вчені започаткували публікацію та дослідження неопублікованих історичних джерел, зробили спробу зацікавити широке коло читачів матеріалами з історії національно-культурного руху

українців Галичини, заклали основу для формування сучасного підходу до публікації недрукованих документів.

У міжвоєнний період продовжилося дослідження джерел з історії краю другої половини XIX – початку XX ст. На цьому поприщі і надалі плідно працював академік АН УРСР, професор Львівського університету М.Возняк. Заслугує уваги підготовлена ним монографія «Листування І.Франка та М.Драгоманова», публікація листів, адресованих Івану Яковичу Андрієм Чайковським, Корнилом Устияновичем, М.Коцюбинським, Елізою Ожешко, Ольгою Рошкевич в його наукових статтях. Дослідженню діяльності І.Франка М.Возняк присвятив півтора сотні своїх наукових праць. Зокрема, 1927 р. ним було опубліковано дві невідомі автобіографії письменника [2]. Ця праця засвідчила, що М.Возняк не лише запроваджував до наукового обігу нові джерела, але й робив їх критичний аналіз, порівнюючи опрацьовані ним матеріали з іншими документами. Така робота вченого дозволила йому у примітках уточнити окремі дати, перекручені слова тощо. Варто зазначити, що певні неточності були зумовлені тим, що одну з автобіографій переписувала на чистовик дружина І.Франка, іншу – він по пам'яті диктував своєму сину.

Неабияке значення М.Возняк у своїх наукових дослідженнях приділяв взаєминам українців Галичини та Наддніпрянщини. У праці «З листування Івана Нечуя-Левицького з галичанами» [17] автор не лише вмістив цікаві відомості про співпрацю письменника з українцями Австро-Угорщини, але й надрукував його листи до І.Франка, Володимира Левицького, Н.Кобринської. Наукова розвідка заслуговує на увагу, враховуючи те, що подані в ній факти автор підкріпив опублікованими епістолярними джерелами. Важливою для вивчення зазначеної проблематики стала й праця В.Сімовича про листування Лесі Українки з Осипом Маковеєм, видана у Львові 1938 р.

Цікаві документи (два заповіти), цінні для дослідження громадської та літературної спадщини Н.Кобринської, опублікував та прокоментував педагог та літературознавець Денис Лук'янович [16].

Фронтальний підхід до використання історичних джерел та методи їх критичного аналізу застосував академік К.Студинський у праці «Зустріч Ольги Косачевої з Мелігоном Бучинським 1872 р. До історії єднання Великої України з Галичиною» [23]. Вчений при її написанні особливу увагу звернув на неопубліковані документи, що зберігалися у бібліотеці НТШ у Львові, в архіві Українського наукового інституту у Варшаві, автобіографію Олени Пчілки, листи М.Драгоманова до М.Бучинського, статті з часопису «Правда», літературного альманаху «Перший вінок» тощо. Ретельне опрацювання джерел дозволило автору зробити висновок, що знайомство О.Пчілки з відомими галицькими громадськими та культурними діячами «викликало в її душі симпатії до Галичини й того духовного життя, що в ній розвивалося» [23, с. 3].

Серед наукових праць міжвоєнного періоду на особливу увагу, на нашу думку, заслуговує дослідження театрального критика Степана Чернецького «Нарис історії українського театру в Галичині» [24], адже написане на широкій джерельній базі, що дало змогу автору показати різні аспекти театального руху в краї. Зокрема, в праці проаналізовано протоколи засідань та звіти про діяльність товариства «Руська бесіда», що організувало роботу української професійної трупи, матеріали про діяльність театального колективу з українських («Діло», «Зоря», «Шляхи») та польськомовних періодичних видань, спогади громадсько-політичних та культурних діячів, що стосуються вищевказаної проблематики тощо. Таким чином, залучення до наукового обігу широкого кола неопублікованих матеріалів, критичний аналіз вже надрукованих джерел дав можливість автору наукової праці написати ґрунтовне наукове дослідження про український театральний рух у Галичині в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Підсумовуючи огляд джерелознавчих праць міжвоєнного періоду, варто зазначити, що для дослідників цього часу важливим було не лише опублікувати цінні матеріали для вивчення національного руху, але й залучити якомога більше різнопланових архівних та опублікованих джерел, що дозволило їм зробити реконструкцію окремих подій з історії національно-

культурного руху українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Варго зазначити, що чимало з них і до сьогоднішнього дня не втратили своєї наукової ваги. Проте ґрунтовних джерелознавчих досліджень, які б зробили критичний аналіз джерел, що стосуються різних аспектів досліджуваної проблеми, в цей час написано не було.

Список використаних джерел

1. Вахнянин А. Спомини з життя / Зладив К. Студинський. – Львів : З печатні В. А. Шийковського, 1908. – 137 с.
2. Возняк М. Матеріали до життєпису Франка (З додатком двох недрукованих його автобіографій / М. Возняк. – Київ, 1927. – С. 166–186.
3. Возняк М. Недрукована автобіографія Володимира Шашкевича / М. Возняк. – Львів : З друкарні І. Айхельбергера, 1911. – 29 с.
4. Гирич І. Археографічне опрацювання епістолярної спадщини українських громадських і політичних діячів кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. / І. Гирич // Архіви України. – 1995. – № 4–6. – С. 81–88.
5. Дашкевич Я. Архів Івана Франка / Я. Дашкевич // Журнал Бібліотеки АН УРСР. – 1948. – № 2. – С. 80–90.
6. Драгоманов М. П. Переписка / Зібрав і зладив М. Павлик. – Т. 1. – Львів : Накладом українсько-руської видавничої спілки, 1901. – 184 с.
7. Драгоманов М. Листи Данила Танячкевича до Михайла Драгоманова (1867– 1877) / Зладив і видав М. Павлик. – Львів : Загальна Друкарня, 1906. – 35 с.
8. Переписка М. Драгоманова з Наталією Кобринською (1896–1895) / Зладив і видав М. Павлик. – Львів : Друкарня Уділова, 1905. – 23 с.
9. Драгоманов М. Листи до Ів. Франка і інших. 1881–1886 / Видав І. Франко. – Львів : накладом українсько-руської видавничої спілки, 1906. – 260 с.
10. Драгоманов М. П. 1841–1895. Єго юбилей, смерть, автобіографія і спис творів / Зладив і видав М. Павлик коштом Українців. – Львів : З друкарні В. Манецкого, 1896. – 442 с.
11. Заклинський Р. Спомини про Федьковича [Передрук з «Літературно-Наукового Вісника»] / Р. Заклинський. – Львів : З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, 1901. – 32 с.
12. З листів П. Куліша до Ом. Партицького / Видав К. Студинський. – Львів : З друкарні В. А. Шийковського. – 23 с.

13. Кобзей Тома Великий різьбар селянських душ / Про Василя Стефаника. – Торонто : Снятинщина, 1966. – 254 с.
14. Коцюбинська М. М. Люди і люди : роздуми про епістолярну творчість / М. Коцюбинська. – К. : Дух і літера, 2009. – 584 с.
15. Коцюбинський М. Листи до Володимира Гнатюка / Передмова і пояснення В.Гнанюка. – Львів : бібліотека «Діла», 1914. – 167 с.
16. Лук'янович Д. Два документи до життєпису Наталії Озаркевич-Кобринської / Д. Лукіянович. – Львів : З друк. Медицький-Тиктор, 1922. – 20 с.
17. Нечуй-Левицький І. З листування Івана Нечуя-Левицького з галичанами / Подав М.Возняк. – К., 1929. – С. 97–133.
18. Павлик М. І. Проза. Публіцистика. Листування (З маловідомої спадщини) / Упорядник Качкан В. А. – Львів : Світ, 1995. – 156 с.
19. Погребенник Ф. Василь Стефаник : життя і творчість у документах, фотографіях, ілюстраціях / Ф. Погребенник. – К. : Наукова думка, 1987. – 250 с.
20. Пулуй І. Нові і перемінні звізди / І. Пулуй. – Відень, 1905. – 121 с.
21. Самі про себе : автобіографії видатних українців ХІХ-го століття / За редакцією Юрія Луцького. – Нью-Йорк : Українська Вільна академія наук у США, 1989. – 327 с.
22. Студинський К. З кореспонденції Дениса Зубрицького (рр. 1840–1853) / К. Студинський – Львів : З друкарні Наукового товариства імени Шевченка. – 66 с.
23. Студинський К. Зустріч Олени Косачевої з Мелітоном Бучинським 1872 р. До історії єднання Великої України з Галичиною / К. Студинський. – Львів : Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка, 1936. – 16 с.
24. Чарнецький С. Нарис історії українського театру / С. Чарнецький. – Львів : Накладом фонду «Учітеся брати мої». – 253 с.

Shologon L.

**SOURCES FROM HISTORY OF THE NATIONAL-CULTURAL
MOVEMENT OF UKRAINIANS OF GALYCHYNA IN THE
1848–1914 YEARS IN THE WRITINGS OF RESEARCHERS AT
THE ONE THIRD OF THE XX CENTURY.**

This article analyzes the scientific works of the one third of the XX century dedicated of sources from the history of national-cultural movement of Ukrainian Galicia in the 1848–1914 years. The object of their attention became epistolary heritage, memoirs,

autobiographies and other sources. In general, in these writings were the first attempt of a scientific approach to publishing sources.

Key words: *scientific works, sources, memoirs, autobiography, epistolary heritage.*